

Welvaart door walvistraan

De walvisjacht in de Gouden Eeuw leverde veel werk op en zorgde voor welvaart.

De traan werd verkocht en leverde een flinke duit op. Toch was niet iedereen blij met de walvis.

Ben Vriesema is
redacteur van Kleio.

De traankokerij van de Amsterdamse Kamer der Groenlandse Compagnie op Amsterdam Eiland bij Spitsbergen, door Cornelis de Man, 1639, collectie Rijksmuseum Amsterdam.
Boven: Een fragment van een Duitse ets. Uitleg over verschillende technieken voor de walvisvaart. Gemaakt door Johann Baptist Homann in ca. 1730.

Walvis gestrand, rampspoed in het land.' Deze zegswijze zou van toepassing kunnen zijn tijdens de Gouden Eeuw. Walvissen voor de Hollandse kust waren zeldzaam en als er al eens een verdwaald dier aanspoelde, werd dat gezien als een waarschuwing van God. Er zou – zo sprak menig dominee – niet vroom genoeg geleefd worden. Calvijn immers had in zijn *Commentaar op Genesis* aangegeven dat God de zoetheid van zijn schatten temperde 'als door iets zuurs en Hij staat niet toe dat het gemoed van Zijn knecht door die zoetheid al te zeer wordt betoverd'. Er was voorspoed door de handel met het buitenland, maar deze welvaart kon God blijkbaar niet bekoren. Een walvis op het strand was een slecht teken. De verschijningen werden geïnterpreteerd als een signaal dat er of in het binnenland of met de buitenlandse politiek iets pertinent mis was. Een gestrande walvis trok veel bekijks. Dagjesmensen trokken in de zestiende en zeventiende eeuw

naar het strand om het stervende dier te bekijken. Dat zoiets niet geheel zonder gevaar was, blijkt uit een beschrijving van Hugo de Groot die beweert dat 'eenighe kijkers siekten en ook zelfs den dood gehaelt hebben' toen zij in 1598 een potvis kwamen aanschouwen. Het beest barstte open en de ontsnapte ingewandenlucht zorgde voor kokhalzende en – volgens De Groot – stervende mensen.

Smeerenburg

Ontdekkingsreiziger Willem Barentsz heeft onbedoeld en onbewust de walvisvaart in ons land geïnitieerd. Op zijn mislukte tocht

naar China 'om de Noord', strandde hij in 1596 op Nova Zembla. Eenmaal terug in Holland berichtten de overlevenden over grote groepen walvissen die ze hadden gezien. Het duurde niet lang of er ontstond op Smeerenburg (nabij Nova Zembla) een walvisslachterij annex -kokerij. De walvisvangst was op haar hoogtepunt rond 1700, toen er maar liefst veertigduizend mensen en tweehonderdvijftig grote schepen bij betrokken waren. De Noordse Compagnie had tot 1642 een monopolie op de walvisvangst, maar nadat dit monopolie was opgeheven, nam de walvisjacht in volle hevigheid toe. Maar wat heb je

aan een walvis, en vooral: hoe ving je zo'n kolos? En hoe sleepte je dit beest dan naar de wal?

Om bij het eerste te beginnen, het nut van een walvis zat hem vooral in de olie die werd gewonnen door het vet (blubber genoemd) te koken. In een traankokerij – ook wel 'stinkerij' genoemd – bleven van de blubber van één walvis ongeveer tien vaten olie (traan) over. Die olie was bruikbaar als lampolie. Het vlees van het dier werd sporadisch gegeten, de baleinen waren meer gewild. Baleinwerkers maakten er onder andere korsetten van.

Wanneer een traag zwemmende walvis op zee was gesignaleerd, werden er acht roeiers in een sloep gezet. Deze roeiers moesten op aanwijzingen van de stuurman zo dicht mogelijk bij de walvis komen, zodat de harpoenier uit volle macht de speer van bijna twee meter in het dier kon gooien. Hoe meer harpoenen in de walvis, hoe sneller het beest uitgeput raakte. Vervolgens werd met behulp van een touw rond de staartvin het dier op zee in stukken gehakt of het werd naast het moederschip gebonden en naar de traankokerij gesleept. Aan wal lag een grote horizontale draailier klaar waar een aantal mannen (en paarden) aan trokken zodat de walvis daadwerkelijk op de wal werd getrokken. Het villen, hakken en snijden kon daarna beginnen. De blubber werd in kookpotten gestopt en de traan werd afgevoerd in tonnen. Deze tonnen werden naar Holland gevaren en daar werd de traanolie met veel winst verkocht. Tot 1964 werd er door Nederlanders op walvissen gejaagd, toen werd de jacht te duur. Wanneer nu een walvis aan land spoelt, geloven nog zeer weinigen in tegenspoed. Het dier wordt meestal door een museum gekocht, het lijf wordt onderzocht en het skelet tentoongesteld. ■

Het oog van de storm

Soms gebeuren er in je huis-tuin-en-keuken-leven dingen die zo overweldigend zijn, dat je ze op dat moment niet kunt overzien. Tot je kruin in de loopgraaf van je persoonlijke drama is de situatie modderig en de afloop onbekend. Je zit in het oog van je eigen storm, zoals Ad van Liempt het laatst uitdrukte. De grote geschiedenis overkomt mensen op een zelfde manier, alleen gaat het dan echt ergens over. Historici kijken vervolgens in retrospectief, ordenen de bronnen, sorteren de herinneringen en leggen de plaatjes op volgorde. We kleuren ze in met onze eigen meningen en aannames en wat dan ontstaat is Een Verhaal.

'Zet de leerlingen ook eens in het oog van de storm, zonder zicht op een happy end'

Als methodemaker doe je niet anders dan ordenen en rangschikken tot er een logisch verhaal ontstaat. Liefst ook een Goed Verhaal, dat er bij kinderen ingaat als Gods woord in een ouderling. Helden tegenover schurken en alsjeblieft een *happy end*. Twintig, dertig, zeventig miljoen slachtoffers, maar we versloegen die Duitsers toch maar mooi. Op mijn nachtkastje ligt al maandenlang *The Plot against America* van Philip Roth. Geen doorkomen aan, maar in het boek vond ik wel de allermooiste samenvatting van de valkuil van het vak geschiedenis: *'... het meedogenloze onvoorzienne was wat wij op school kregen als 'geschiedenis', ongevaarlijke geschiedenis, waarbij alles wat op het moment zelf onverwacht was, op de pagina's was te boek gesteld als onontkoombaar. De terreur van het onvoorzienne is wat de geschiedwetenschap verbergt, waardoor ze van een ramp een epos maakt.'* 'Ongevaarlijke geschiedenis' is vergeten zodra de toets is gemaakt. Overzicht is handig, maar abstract. Emoties blijven bij. Zet de leerlingen ook eens in het oog van de storm, zonder zicht op een *happy end*. Maak de dreiging voelbaar en de ramp onvoorzien.

Edith van Gameren studeerde in 2012 af als eerstegraads docent geschiedenis. Ze gaf les in het voortgezet onderwijs en is educatief auteur.

